

1944–1946. Already in six months after the oblast liberation, 216 enterprises of union and republican subordination and local industry became fully or partly operational. The author of the article states that, despite the enormous difficulties, over 300 industrial enterprises of the oblast were rebuilt during the first two years, the economic sector of the Mykolaiv oblast entered the postwar development period.

Key words: Ukrainian SSR, Mykolaiv oblast, industry, reconstruction, working class.

АЛЕКСАНДР УСИКОВ

г. Николаев

НАЧАЛО ВОССТАНОВЛЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НИКОЛАЕВЩИНЫ (1944–1945 ГГ.)

Целью статьи является исследование процесса и результатов восстановления промышленности Николаевщины в первые месяцы после изгнания немецко-румынских оккупантов и последующие 1944–1946 гг. Уже через полгода после освобождения области полностью или частично введены в строй 216 предприятий союзного и республиканского подчинения и местной промышленности. Автор статьи констатирует факт того, что несмотря на огромные трудности, в течение первых двух лет отстроено более 300 промышленных предприятий области, экономический сектор Николаевщины вошел в период послевоенного развития.

Ключевые слова: УССР, Николаевщина, промышленность, восстановление, рабочий класс.

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2017

УДК 94.(477)«1941»

МИКОЛА ШИТЮК

м. Миколаїв

ЛИСОГІРСЬКА ТРАГЕДІЯ 14 ВЕРЕСНЯ 1941 РОКУ

Стаття присвячена одній із трагічних сторінок Голокосту на Миколаївщині. На підставі архівних матеріалів висвітлено розправу над єврейським населенням Лисої Гори у вересні 1941 року.

Ключові слова: Голокост, Лиса Гора, єврейське населення, поліція.

Війська гітлерівської мотопіхоти ввірвалися до Лисої Гори 1 серпня 1941 року о 7 годині ранку. Село стало першим з окупованих населених пунктів сучасної Миколаївщини. З перших днів окупації німецько-фашистські загарбники чинили насильство над мирними жителями. Жорстоко знущалися і били за непокору німцям і новій владі, за ухил від праці на загарбників. За це жителів села заарештовували і відправляли до в'язниці.

Слідом за бойовими частинами німецької армії по щойно окупованій місцевості рухалася оперативна команда СС. Після захоплення населеного пункту виданий наказ, про виявлення і знищення євреїв.

13 вересня в суботу начальник поліції села Бараненко Г. І. після обіду дав вказівку поліцаям викопати яму. На їх запитання для

чого копати яму відповів, що багато хворих тварин на ящур і їх треба закопати. Через декілька годин яма була викопана.

Євреям Лисої Гори наказали з'явитися з документами, грошима, цінностями та речами першої необхідності на збірний пункт. Усіх євреїв зігнали до парку в центрі села. Під посиленою охороною вони переночували в сільському клубі. О 8 годині ранку 14 вересня поліцаї Ступак І. Я., Вербін І. П. розпочали здійснювати реєстрацію всіх євреїв. В неділю о 10 годині ранку групами по 40 чоловік під конвоем поліцаїв вели до бойні, що знаходилась поруч з територією, що називалася так званою «вороб'ївською дорогою». Там їх вже чекав німецький підрозділ, що прибув з м. Первомайська.

Люди зрозуміли куди їх ведуть, тому лунав несамовитий плач і крики.

По дорозі вдалося Вайнштейн Беллі, як свідчив пізніше на суді поліцей І. Я. Ступак, виштовхнути свою дочку з шеренги і її сховала під спідницю одна з жительок села, що спостерігала за процесією, це побачив поліцей і забрав одну з дівчаток жінки до єврейської колони. Жінка почала несамовито кричати і кинулась до своєї доньки. Єврейська дівчинка, що була під спідницею залишилась стояти. Побачивши це поліцей її швидко штурхнув до колони, а українську дівчинку віддав матері [1].

Першими розстріляли чоловіків поставивши їх на коліна, потім жінок, останніми дітей. Жінки і діти плакали і були дуже налякані. В акції приймали участь місцеві поліцаї. Найбільше відзначився начальник поліції Михайло Бараненко.

Жителька села Корець Маня просила її помилувати, проте на це ніхто не зважав і вона буда розстріляна. Крім того ще 26 поліцаїв села: Ляшенко В., Куцовий В., Бець І., Бабако П., Баранчик Г., Баранчик М., Битко Ф., Яцевілов М., Ляшенко М., Вербець Т., Царалунга Д., Албул Т., Сіліонов В., Ступак Ф., Ліповченко Я., Семенов П., Басанець А., Зидраншко В., Вербін Г., Добіжа П., Кравченко С. та інші приймали безпосередню участь в розстрілі мирних громадян єврейської національності [2].

За день до трагедії, що відбулася на території колгоспу імені Молотова староста села Федоренко Андрій Денисович прийшов до управи з вимогою виділити машину, щоб відвезти поліцаїв викопати яму, в якій пізніше закопають трупи євреїв. Поліцаї поїхали і вирили могили.

Ось як діяла лисогірська поліція напередодні розстрілу за свідченням начальника поліції Михайла Бараненка:

«13 вересня 1941 р. вранці староста Федоренко А. Д. скликав всіх поліцаїв до сільгоспуправи і дав вказівку зібрати по селу всіх євреїв з сім'ями і привести їх на площу в народний дім, після чого всі поліцаї, в цілому 29 чоловік розійшлися по будинках євреїв, а я разом з секретарем поліції Іваном Ступаком пішли до народного будинку на площу і стали охороняти сім'ї євреїв, що приходили.

Коли стали підходити сім'ї євреїв в народний дім, то на допомогу поліцаям по охороні євреїв прибуло шість машин з німцями,

які оточили будинок. Всього було зібрано 360 чоловік євреїв, в тому числі з чоловіками були жінки з підлітками і грудними дітьми. Після того як всіх євреїв зібрали, їх завели до народного будинку, де вони перебули ніч» [3].

Як свідчить на допиті в 1946 р. житель села Силифан Ступак, до нього підійшов староста Федоренко і дав вказівку піти в лікарню і взяти одного пораненого єврея і привести його в народний дім. Я вказівку старости виконав, взяв підводу, підїхав до лікарні і забрав невідомого мені по прізвищу єврея і привіз його в народний дім. Після цього староста мене і двох поліцаїв послав розшукати в селі єврейку Клаву, що працювала в лікарні лікарем-акушером і привезти її в народний дім. Мова йде про лікаря Клавдію Ізраїлівну, яка разом з 15-річним сином сховались в одному з будинків при вїзді в село з м. Первомайська і переховувались там аж до листопада 1943 р. Прошукавши більше двох годин поліцаї не знайшли втікачів і доповіли про це старості села. В листопаді 1943 р. жителька села Ляшенко Келя звернулась до поліції, що бачила біля сараю одного з будинків при вїзді в село лікаря Клаву Ізраїлівну. В той же день група поліцаїв почали нищпорити по будинках і господарчих надбудовах і знайшли лікарку Клаву Ізраїлівну з сином. Її було заарештовано і направлено до поліцейської управи, де поліцей Сіліонов В. Ф. поклав її обличчям на лаву і бив нагайкою. Потім її відправили до Кіровоградської в'язниці гестапо. Це був кінець грудня 1943 року. Дивом Клавдії Ізраїлівні з сином вдалось залишитись живими. І після війни повернутися до Лисої Гори, де вона продовжувала працювати лікарем в місцевій лікарні [4]. Після цього частина німців зайшла в народний дім і стала виводити на площу в першу чергу жінок з грудними дітьми і підлітками. Коли вивели всіх жінок з дітьми і підлітками, поліцаї повели їх за село, де була приготовлена яма. Підвели жінок з дітьми до неї, причому не доходячи до ями метрів 300 роздалась кулеметна черга. Конвойовані нами жінки покидали вузли і стали плакати. Ми їх підвели до ями і посадили колом. В цей час біля ями знаходилось три машини з німцями, які підійшли до жінок. Старший групи німців поставив 16 чоловік німців перед ямою, а четверо німців підводили жінок до ями, почергово по 16 чоловік. Після цього заставляли їх братись за руки, піднімати

голови догори і як тільки дана кількість жінок була вишикувана, старший німець давав команду на постріл по жінках. Два німці ходили і добивали пострілами поранених. Таким чином по чергово були розстріляні всі жінки і діти, а я з іншими поліцаями охороняв жінок, щоб вони не розбіглися в момент розстрілу [5].

Потім німці привели з народного дому і чоловіків, яких посадили в метрах 400 від розстрілу і вони чекали доки розстріляють всіх жінок. Так само по 16 осіб німці підводили чоловіків і розстрілювали. Після того як всі чоловіки, жінки і діти були розстріляні, німці змусили нас їх закопати, що ми й зробили. Розстріл євреїв проводився німцями з автоматів, а тих, що були в ямі ще живі німці добивали з пістолетів [6].

В цей день по різним даним було розстріляно від 350 до 370 євреїв. Крім того з Піщаного Броду і Первомайська пригнали ще 74 євреї, яких також розстріляли в спільній ямі з євреями села. Після розстрілу всі поліцаї сіли з німцями на машини і прибули до сільгоспуправи, де їх зустрічав староста Федоренко. Він дав вказівку поліцаям водити по 4 німці до хат розстріляних євреїв, які забирали єврейське майно, завантажували на машини і звозили до амбарів сільгоспуправи. Таким чином ми вивезли все майно з єврейських хат. Після чого перекладач заявив, що все рухоме і нерухоме господарство розстріляних євреїв переходить в розпорядження старости Федоренка [7].

Ями, де були розстріляні євреї поліцаї декілька днів охороняли. Декілька днів земля рухалась. Одній 10-річній дівчинці вдалось вибратись з-під трупів, але поліцаї, що охороняли яму її вбили і засипали землею.

Згідно показів свідка Поліни Йосипівни Жулавської, першого повоєнного директора школи, німці спочатку розстріляли чоловіків, жінок і в останню чергу дітей. Після розстрілу, за свідченнями Жулавської – в лікарні за розпорядженням головного лікаря Франка Івана Гавриловича був приготовлений обід, в якому прийняли участь місцеві поліцаї, а в сільгоспуправі в цей час складались акти про те, що українське населення саме розправилося з євреями. Акти на російській і німецькій мовах писала вчителька німецької мови місцевої школи Матерн Іда Яківна [8].

Після звільнення села в 1944 році поліцаї, що приймали участь в розстрілах були осуджені. Більшість з них осуджена до 10 років, хоча

Бараненко Г., Ступак Ф., Сіліонов В., Ліповченко осуджені до смертної кари, яка потім була замінена на 25 років, а пізніше на 10 років [9].

В 1957 році майже всі осуджені поліцаї повернулись з місць відбуття покарання. Відразу ж від них поступили заяви про реабілітацію. Але всі вони відхилені з мотивом, що осуджені правильно. Ще декілька разів в 1970-80-х роках вони звертались про реабілітацію.

В роки незалежності України звертались вже їх рідні і близькі з проханням реабілітувати осуджених. Але відповідь завжди була одна: осуджені правильно, підстав для реабілітації немає.

Подую списки розстріляних, що збереглися.

Балановська

(Балаковська)

Ріва Матвіївна і сім'я з 3 чоловік.

Бейлін Аврум.

Бейлін Наум.

Белошлінський Цадок.

Бліндер Йосько.

Бліндер Юдо Зельмович і сім'я з 3 чоловік.

Бурштайн

(Бурштейн) Лейб і сім'я з 2 чоловік.

Бурштайн

(Бурштейн) Мойсей і сім'я з 3 чоловік.

Вайнштейн Белла і сім'я з 3 чоловік.

Вайсман Зеліка Гидальє-

вич, дружина і діти . Векаль-

ман Туца і сім'я з 3 чоловік.

Відгон Анюта і сім'я з 3 чоловік.

Гейхберг Хана і сім'я з 2 чоловік.

Гладка Лідія Йосипівна разом з сім'єю.

Гольдберг Дієша і сім'я з 5 чоловік.

Гольдберг Фрада.

Гольдфанд Мойсей і сім'я з 4 чоловік.

Гольдштейн Мойсей і сім'я з 3 чоловік.

Гольдштейн Мар'яна.

Гольдштейн Соня.

Гольцман Сруль.

Граник Наум і сім'я з 2 чоловік.

Гринтерг Мошко.

Довгий Мошко Цалькович

і сім'я з 2 чоловік.

Довгий Цалько і сім'я з 2 чоловік.

Зенгермахер Пиня Ісаакович.

Зошт Сруль Калманович.

Каберзон Аврам і сім'я з 4 чоловік.

Каберзон Лейб і сім'я з 2 чоловік.

Каберзон Ганिवши і сім'я з 3 чоловік.

Каплун Геня Юхимівна і сім'я з 2 чоловік.

Каплун Лев і сім'я з 3 чоловік.

Каргунська Мар'яна.
Кац(Батишева) і сім'я з 3 чоловік.
Кобризон (Каберзон) Давид Лейбович
і сім'я з 2 чоловік.
Константинова Есфірь і сім'я з 2 чоловік.
Коренко Нусь.
Корец Маня.
Корсунська Элька Михайлівна.
Косиновська Соня Давидівна і сім'я з 2 чоловік.
Косиновський Шмоль Лейбович і сім'я з 3 чоловік.
Косий Йохан Мойсейович і сім'я з 5 чоловік.
Косий Лев Мойсейович.
Кравецька Голда.
Краків Янкель і сім'я з 3 чоловік.
Кракова Туба Цальковна і сім'я з 2 чоловік.
Лашискер Юдко і сім'я з 2 чоловік.
Лебединська Ліза і сім'я з 7 чоловік.
Манировський(Можаровський) Мойсей.
Молдован Олександра Мойсеївна.
Мостова Рухиль.
Мостовий Фроїм.
Островський Віктор і сім'я з 3 чоловік.
Дружина і діти Польового Наума Леоновича.
Польова Гитя Менашевна і сім'я з 4 чоловік.
Польова Нюся.
Польовий Берко і сім'я з 2 чоловік.
Польовий Суня Л.
Постол(Постал) Гитя Матвіївна.
Постол Гдалья.
Розенпольд Шайка.
Розенфельд Гилел і сім'я з 3 чоловік.
Розенфельд Ітта Григорович
і сім'я з 3 чоловік.
Розенфельд Маня і сім'я з 4 чоловік.
Розенфельд Рахіль з сім'єю.
Розенфельд Шай Абрамович і сім'я з 3 чоловік.

Рубінштейн Клара Ізраїлівна.
Слонкін Сергій.
Тарадат Цалько і сім'я з 3 чоловік.
Тардан Цалел і сім'я з 3 чоловік
Твердовський Олександр.
Теплицький Герш Матвійович і сім'я з 2 чоловік.
Теплицький Песах Мойсейович і сім'я з 3 чоловік.
Теплицький Хаїм Матвійович.
Файнгольд Янкель і сім'я з 3 чоловік.
Фридман Ганна Мойсеївна і сім'я з 2 чоловік.
Фридман Арон Борисович.
Фридман Юрій Аврамович і сім'я з 3 чоловік.
Шапошник Поліна Матвіївна і сім'я з 2 чоловік.
Шапошник Фроїм і сім'я з 2 чоловік.
Шарман Лейб і сім'я з 2 чоловік.
Шварцбург Бені і сім'я з 3 чоловік.
Шверцбейн Бен'ямін Біс і сім'я з 2 чоловік.
Шебрик Берта Юзефовна і сім'я з 3 чоловік.
Шлакер Шмоль Лейбович.
Шпак Бейша Михайлович.
Штандерман Наум.
Юшковська Роза.

Список використаних джерел

1. Архів Управління служби безпеки в Миколаївській області. Спр. 7555. Арк. 41.
2. Там само. Спр. 1880. Арк. 52.
3. Там само. Спр. 10678. Арк. 92.
4. ДАРФ. Ф. 7021. Оп. 68. Спр. 177. Арк. 225.
5. Архів Управління служби безпеки в Миколаївській області. Спр. 2702. Арк. 10.
6. Там само. Арк. 17.
7. Там само. Арк. 62.
8. ДАРФ. Ф. 7021. Оп. 68. Спр. 177. Арк. 224.
9. Архів Управління служби безпеки в Миколаївській області. Спр. 0392032. Арк. 27.

МІКОЛА ШИТЮК
Mykolaiv

LYSA HORA TRAGEDY OF SEPTEMBER 14, 1941

The article is devoted to one of the tragic pages of the Holocaust in the Mykolaiv oblast. The massacre of the Jewish population of Lysa Hora in September, 1941 is highlighted on the basis of the archival materials.

Key words: Holocaust, Lysa Gora, Jewish population, policemen.

НИКОЛАЙ ШИТЮК
г. Николаев

ЛЫСОГОРСКАЯ ТРАГЕДИЯ 14 СЕНТЯБРЯ 1941 ГОДА

Статья посвящена одной из трагических страниц Холокоста на Николаевщине. На основании архивных материалов показана расправа над еврейским населением Лысой Горы в сентябре 1941 года.

Ключевые слова: Холокост, Лысая Гора, еврейское население, полиция.

Стаття надійшла до редколегії 21.10.2017